

Игор Щикс

W

София, 2021

Издаването на това произведение беше подкрепено от ТРАДУКИ, литературна мрежа, в която са включени Федералното министерство за Европа, интеграцията и външните работи на Република Австрия, Министерството на външните работи на Федерална република Германия, Швейцарската културна фондация „Про Хелвеция“, КултурКонтакт Австрия (по възложение на Федералното канцлерство на Република Австрия), Гьоте-институт, Словенската агенция за книгата ЈАК, Министерството на културата на Република Хърватия, ресор „Култура“ в правителството на Княжество Лихтенщайн, Фондацията на Лихтенщайн за култура, Министерството на културата на Република Албания, Министерството на културата и информацията на Република Сърбия, Министерството на културата и националната идентичност на Румъния, Министерството на културата на Черна гора, Министерството на културата на Република Северна Македония, Министерството на културата на Република България, Лайпцигският панаир на книгата и фондация „С. Фишер“.

IGOR ŠTIKS

W

Copyright © Igor Štiks and Fraktura 2019.

All rights are represented by Fraktura, Croatia.

© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

© Издателство „Изток-Запад“, 2021

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Жела Георгиева, превод, 2021

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2021

ISBN 978-619-01-0760-6

ИГОР ШИКС

Превод от хърватски
Жела Георгиева

Съдържание

Първа част

Архипелагът / 7

Втора част

Антикварната книжарница / 179

Трета част

Сбогуване / 267

За автора / 287

ПЪРВА ЧАСТ

АРХИПЕЛАГЪТ

Може ли комунист да напише роман? Не съм убеден в това: той няма право да стане съучастник на своите персонажи.

Жан-Пол Сартър за романа
Конспирация от Пол Низан,
Ситуации I

1

Командирът обяви спускане. Почувствах, че ме обзема паника. Закопчах колана, затворих очи и заскърцах със зъби. Не желяех да поглеждам през прозореца. Знаех, че в този момент летим над архипелага, в чието море се къпах за последен път като дете преди двацет и пет години, докато в непосредствена близост, в самия тил, започваше войната. На коленете ми се намираше ръкописът на романа „W“ – няколко глави, бележки и фрагменти, възникнали от разказите на Валтер Стиклер. Наскоро той бе открит мъртъв, с надупчено от куршуми тяло във водите под мен. Не очаквах, че ще бъда повикан на Острова. Не се надявах, че някога ще се върна тук.

Трупът му, може би дни наред заклещен в някоя подводна пещера, най-сетне бе изплувал разложен пред очите на уплашени рибари. Никой не беше съобщил, че е изчезнал. Пък и кой да забележи? Валтер живееше уединено, сам, наред Острова. Купуването на къща в Далмация в края на 90-те години не беше начинание на остарял западняк, закопнял за жарко и евтино слънце. Не. Знаех – може би единствен – защо е избрал именно този остров.

С всеки метър, с който се приближавахме към земята, нахлуваха спомени за изчезналия живот, за внезапно приключилото детство, без възможност за преговор, отлагане или сбогуване. То бе останало скътано в паметта – накърнено, изкривено от последвалите събития. Връщаха се спомени за всичко онова, което на четиринайсет години си представях, че животът пази за мен и че времето със сигурност ще ми донесе, защото ми принадлежеше, време, за което ясно можеше да се предвиди още от нищо непредсказващата точка, че скоро ще изчезне всичко, съставлявало

вчерашния свят. Този пейзаж сега прозира все същия, недокоснат от действията на хората тук, невинен и така близък, че изплуват далматинските думи, изричани някога с лекота в детинския мираж за архипелага с всичките му плитчини, острови, канали, крепости и заливчета.

Струваше ми се, че пропадам като самолета, който бързо намаляваше височина, във всичко, което съзнателно бях оставил зад гърба си, смятайки, че заслужавам живот без загуби или живот, на който загубите няма да се отразят, живот, който ще си създам сам, без да позволявам на другите да ми го кроят. И смятах, че съм успял. Дори рядко се сещах. Понякога измъквах някоя подробност или пък тя сама изплуваше незнайно по каква причина. Всичко останало изглеждаше потънало завинаги. Това ми даваше възможност да живея нов живот, в нов език, в ново отечество. Мислех, че в Париж съм намерил дом, не онзи дом, подготвен от другите за нас, а дом – избран, планиран и изграден от нас самите със собствените ни ръце. Този дом имаше специална защита от корозиращото въздействие на спомените. И сякаш щеше да остане така, до неотдавна, до срещата ми с Валтер Стиклер.

През войната напуснах Сараево, избягах при роднини в Загреб. После заминах да следвам във Франция и повече не се върнах. Завърших образованието си, публикувах кратък, минал незабелязано роман, от време на време обичах и вярвах, че бях обичан, поне временно. Защитих докторат по политически науки и започнах да работя като специалист по леви идеологии и обществени движения към Националния център за научни изследвания. Нещо повече – аз самият членувах в левичарски организации, ходех на демонстрации и планирах протести, редактирах списание и понякога с другарите си пишех и публикувах памфлети, призоваващи към бунт. Но от деня, в който Валтер Стиклер неканен се вмъкна в този дом, вече не можех да го прогоня. През тази пролет на 2016 година неговите разкази изтиках настрани политическите ми акции в Париж. Може би и защото в сравнение с неговия живот те изглеждаха незначителни и ненужни. Или може би защото миналото ме сграбчи за гушата и изведнъж престанах да бъда тук и сега.

Кой беше Валтер Стиклер? Дори онези, които не го бяха познавали през 70-те и 80-те години на миналия век, когато на вълната на медийния интерес към *новите философи* се наложи като остър критик на комунистическата идеология и на тогавашните режими на реалния социализъм, вероятно чува за него, когато през ноември 2015 година той бе отвлечен, а после, след впечатляваща полицейска акция, го намериха жив в мазето на къща, унищожена от експлозия. Режисурата на отмъщението беше приписана на известния в миналото левичарски терорист Владимир, който по думите на оцелелия Стиклер го отвлякъл, държал го затворен в мазе, после го натикал в някакъв ъгъл и активирал голямо количество експлозив.

Отвлечането на Валтер Стиклер е била първата терористична атака, която Владимир предприел още в началото на 80-те. Въпреки оттеглянето му експерти по сигурността, бивши членове на тайните служби и журналисти, впечатлени от революционния терор, твърдяха, че Владимир никога не е преставал да действа, че именно той или друг, много подобен на него, е станал вдъхновител и организатор на многобройните радикални групи, избуяли в началото на новия век. Твърдеше се също, че е бил таен гост на левите латиноамерикански правителства, особено на братята Кастро и Хосе Мухика, на бразилския президент Лула да Силва и че тъкмо той, заедно с помощник команданте Маркос, е организиран въстанието на сапатистите през 1994 година. Носеха се слухове, че влиянието му върху Маркос е било толкова силно, че именно той пишел знаменитите му речи. И все пак – всички медии, от консервативните през либералните до прогресивните, бяха единодушни, че след легендарните акции из Западна Европа непосредствено след '68-а и през 70-те отвлечането на един интелектуалец би могло да се определи като акт на отчаян човек в пълно несъответствие с духа на новите времена.

Тези дни медиите се възползваха от възможността да пишат наляво и надясно за късата памет на обществото, за неосъзнаването на гибелния характер на левичарския тероризъм и за психопатологията на активистите му, които вследствие на obsесията от ислямските фундаменталисти имали много общо

с тях – твърдыха и някои остарели *нови философи* – в склонността си към тоталитаризъм и омраза към либералните ценности на Запада. Отвлечането на Валтер Стиклер беше изтълкувано и като евентуална нова опасна стратегия: целево ликвидиране или отвлечане не само на държавници и едри капиталисти, но и на интелектуалци, които според тях са създали и поддържат хегемонията на господстващата идеология. Финансовата криза, избухнала през есента на 2008-а, разтърси капиталистическия ред, но не го унищожи. Трябвало да бъде ударен – така обясняваха мотивите на новите радикали – директно върхът. След чудодейното избавление на Валтер Стиклер и окончателното изчезване на Владимир в пламъците на взривената сграда мнозина самоуверено решиха, че цялото това безумно насилие, на което периферията на политическия спектър подлага демокрациите, просто няма бъдеще.

С Валтер Стиклер се запознах в началото на април на 2016-а. В нощта на 31 март група активисти реши да спре календара и да прекара нощта на Площада на Републиката. *Nuit debout!** Започна дълга нощ на крак, докато реформираният календар отброяваше 32 март, 33, 34... Граждански събрания, концерти, графити, импровизирана библиотека, дискусии, публични речи, авторитетни личности, неизбежни сблъсъци... Скоро се създаде карнавална атмосфера с тропети, барабани и песни за борба, свобода и победа на потиснатите, които някога си извоювахме и които тепърва ще настъпят след всички нещастия и гробове. Уговорката през тези дни беше една и съща: среща привечер на Площада на Републиката в близост до който живееш, на улица „Шато д’О“.

Там срещях широк кръг от хора, които наричахме *приятели*, смесица от самозвани артисти с повече или по-малко талант, музиканти, журналисти, докторанти, чуждестранни посетители с добри американски стипендии, кураторки във възход, келнери в нужда, сподвижници от различни *associations*, легални и неле-

* Нощно бдение! (фр.).

[Всички бележки под линия освен изрично отбелязаните са на преводача.]

гални *мигранти*, най-различни *фрийленсъри*, синове и дъщери на известни политици и възторжени активисти на най-новата радикално лява партия. Дефилирахме под черно-червените знамена на анархистките синдикати с настръхнала черна котка, продължавахме дружно с разни комунистически фракции, преминавахме през пропалестинските тълпи, за да стигнем до неизбежните срещи с разочарованите членове на масовите синдикати, на социалистите или зелените, а имаше и леви католици, феминистки, борци от антирасистки групи, както и ратници на уморената поради възрастта на членската си маса Лига за правата на човека.

Именно това беше едно от нещата, които, вярвах, правеха от Париж *дом*, тази готовност на хората да излязат на улицата, тяхната решителност, често и наивност, ентузиазмът на политическите спорове в безкрайните вечери, дори и когато бяха повърхностни, цялата онази страст, която се влага в дебатите по масите в кафенетата, в университета, в метрото. Възможността всеки ден да срещнете някого, когото нуждата, мечтите или любовта бяха довели в този град. Имах чувството, че съм *между свои* и че тук, в Париж, моето минало не може да бъде по-важно от моето настояще, че не може да го определя, че с решението си да остана тук съм избягал от проклятието на географията. Париж ми позволи да бъде по-близо до човека, който мислех че съм. Създадох си своя живот. Сам родих себе си.

В една от тези вечери си уговорих среща с редактори от списанието, за да обсъдим как да помогнем на разрастващото се движение. Пристигнах малко по-рано в любимото ни бистро. Нямахше нужда да поръчвам, защото келнерът Момо вече ми донесе чаша вино. Наслаждавах се на този кратък излет извън света, преди да дойдат приятелите, заобиколен от глъчка и звън на стъкло, отмаряйки очи от ускорените събития на улицата, по която много младежи и девойки вървяха към Площада на Републиката.

– И аз бях като вас – чух да казва някой, който току-що седна на съседния стол пред бара. Не беше ясно към кого са отправени думите. Хвърлих бегъл поглед, но не исках да обръщам прекалено внимание на този, стори ми се, към седемдесетгодишен мъж, докато той не повтори: – Да, точно като вас, млади господине.

– Моля – попитах, – на мен ли говорите?

– Да, точно на вас – отвърна, като ме гледаше пронизателно. – Точно на вас.

Помислих го за пияница или особняк, който просто търси удобен случай да заговори някого. Извърнах се от него с надеждата, че ще се махне. Вече ми развали удоволствието от самотата. Извадих мобилния си телефон като ясен знак, че между нас няма да има никакво общуване.

– Да, бях като вас, тогава, още преди шейсет и осма, после през май, а и малко след това. *Il est interdit d'interdire... Vivre au present... Soyez realiste, demandez l'impossible*... –* изговаряше иронично лозунгите от 1968 година. – Или онова симпатично спрежение, което можеше да бъде от полза на всеки чужденец като вас при първите уроци по френски. Как беше... *je participe, tu participes, il participe, nous participons, vous participez – ils profitent!***

Смееше се високо. Сега вече наистина помислих, че си имам работа с луд, на когото му доставят удоволствие кръчмарските провокации. Не зная дали успя да ме изкара от нерви с присмехулството си, или с подчертаването на факта, че съм чужденец (този *charmant petit accent**** все пак винаги някак се усеща, макар да казах само няколко думи).

– А после разбрахте, че всичко това е само етап от съзряването – отговорих грубо на твърде познатия цинизъм на някогашните бунтари – и си намерихте място в системата, която е или невъзможно, или нежелателно да променят. Моля, спестете ми клишетата!

– Ехаа! Извинявайте, ако ви ядосах. Може би сте изтощен от толкова нощи... на крак.

Смееше се тихо, съскайки през зъби. Обърнах се към него.

– Разкрихте ме. Признавам си! – каза и вдигна ръце, сякаш се предаваше. Забелязах белези на китките му.

* Забранено е да се забранява... Живей в настоящето!... Бъди реалист, поискай невъзможното... (фр.).

** Участвам, участваш, участва, участваме, участвате, печелят. (фр.).

*** Прекрасен малък акцент (фр.).

– Вие изобщо не ме интересувате, господине. Моля да ме оставите на мира!

Той изведнъж стана сериозен.

– Прощавайте, че ви обезпокоих.

– Добре – казах помирително. – Ще ви бъда благодарен, ако мога да изпия виното си на спокойствие.

– Разбира се, разбира се. – Наведе се към мен. – Сигурно се засегнахте, че ви издекламирах спрежението на глагола. Прощавайте. Виждам, че френският ви е добър. Отличен. Имате силно желание да покажете, че сте по-добър дори от тези, на които им е роден.

– Изпуснахте главното – извиках раздразнено.

– Интересно как тук, във Франция, тъй бързо сте се присъединили към радикалните левичари. Откъде това привличане? Доколкото ми е известно *там, у вас*, отдавна са приключили със социализма. Пък и не се случва нещо по-сериозно в това отношение. От време на време някакви студенти надигат глава. Добре. Събират се хора на така наречени *пленими*. Добре. И всичко бързо отминава. Там, изглежда, левица вече няма, или греша?

Гледаше ме уж с любопитство, но сякаш знаеше нещо за мен, далеч повече отколкото би могъл да открие един проникателен човек на бара. Отхвърлих тази мисъл като налудничавя. Дали пък не е чел някой мой текст, придружен от снимка, та да ме е познал? Опитах се да пропъдя параноята.

– Чакам приятели и трябва да отговоря на пропуснатото повикване. Желая ви приятна вечер, господине.

Обърнах му гръб и започнах нервно да цъкам по телефона. Усещах, че все още стои до мен и наблюдава тила ми.

– И аз на вас – каза спокойно. Махнах с ръка, без да се обръщам. След миг колебание, сякаш искаше да добави още нещо, досадният непознат най-сетне се отдалечи.

Бях се уговорил с Емили да обядваме утре в кафе „Базил“, на ъгъла на улица „Грьонел“ със „Сен Гийом“, до Института за политически изследвания, където и двамата бяхме защитили докторати. Искахме да пишем анализ на събитията от Площада на

Републиката и да се опитаме още веднъж да отговорим на вечния въпрос: *какво да се прави*. Настаних се на маса под впечатляващата фотография на Боб Дилан от английското му турне през 1965 година – пред микрофон, с черни очила и цигара в уста. След малко някой застана до масата и шумно въздъхна, загледан в Дилан.

– А само няколко месеца по-късно засвири на електрическа китара и промени историята. Слушах го на живо в „Олимпия“ през 1966-а. Какви времена бяха! С дни мога да ви разказвам за това.

Смаян разбрах, че пред мен е непознатият от снощи, но преди да кажа каквото и да е, той сам проговори. Този път на *бившия* език.

– Може би не се разбрахме – каза, като ме гледаше в очите. – Може би така ще е по-лесно.

Инстинктивно се дръпнах. Той се усмихна кротко, сякаш се опитваше да ме успокои.

– Виждате ли, и аз съм чужденец тук, макар и по-малко от вас заради годините, изкарани в тази страна. Повече от половин век! Вие все пак сте тук от колко... от двайсетина години?

Не отговарях.

– И все още тънкият слух може да долови балканския ви акцент. Дано не го изгубите като мен.

– Ама какво искате вие?! – извиках сърдито, дори уплашено. – Кой изобщо сте вие?

Той се поклонил и театрално протегна ръка. Отказах да я поема, а той неканен седна на масата ми, наведе се, сякаш се боеше да не го чуе някой, и прошепна:

– Валтер.

– Името ви наистина не ме интересува, господине – облекнах се, за да съм по-далеч от лицето му. – Първо снощи, сега пак... Вижте, аз искам просто да ме оставите на мира.

– Стиклер – отново прошепна, сякаш едва чакаше този момент, знаейки какво впечатление ще ми направи. Изглежда четеше мислите ми, смущението, което предизвика името му.

– Не може да бъде!

– Точно така.

Онемях.

– Извинете, казах ви името си както го произнасят тук. У нас, в родния ни град, някога са ме записали в регистъра, разбира се... – Той пак се наведе към мен и тихо изрече: – Валтер Щиклер.

Този човек не само твърдеше, че е Валтер Стиклер, наскоро отвлечен и измъкнат от развалините на сградата, под които загина Владимир, но и спомена, мерна ми се през ума, ако съм чул добре...

– Къде у нас?

– Ами в Сараево! – каза най-естествено, наслаждавайки се на моето изумление. Почувствах, че горната ми устна притреперва. Видимо пребледнях.

– Успокойте се – добави и продължи да се усмихва. – Няма причина за паника. Толкова ли е чудно да налетите на земяк?

Бях като вцепенен. Усмивката изчезна от лицето му.

– Зная, че всичко това ви се струва малко странно, неясно, дори заплашително. Но нашата среща не можеше да се случи по друг начин.

Извърна се от мен и се облегна на масата. Помоли келнера да му донесе чаша бруйи.

– Владимир... – въздъхна, след като отпи глътка. – Сигурен съм, че знаете цялата история и че имате категорично мнение. Тъй като са ми известни убежденията ви, зная какво мислите за мен, за работата и възгледите ми. В това отношение не сте оригинален, така мислят доста хора, дори и сега тук, около нас, а особено по онези вечерни седенки. Някои там също мислят, чуввам, че аз съм виновен за смъртта на Владимир и трябва да платя. С живота си, естествено. Предупреден съм.

– Не съм учуден.

– Да, както предполагам, и вие мислите така. Не съм очаквал, разбира се, че ще бъдем на едно мнение по политически въпроси. Все пак за вас *като писател* може би ще е интересно да чуете, че двамата с Владимир се познавахме отдавна.

– Аз не съм писател.

– Така ли? Странно. Може би съм разбрал погрешно.

По-късно, след няколко срещи с Валтер, щях да свикна с тези изречения, които пускаше сякаш между другото, а те експлодираха на всякакви невралгични места.

– Какво искате, човече...? – казах сърдито на френски, достатъчно високо, та няколко гости се обърнаха към нас. – Питам ви: какво искате от мен?

Валтер не трепна. Наблюдаваше ме спокойно и пиеше виното си. После направи успокоителен жест към келнера и хората на съседните маси, тоест ние сме стари познати, които са се поспречкали.

– Виждате, че предизвикахте суматоха. Хората се стреснаха. Да поговорим.

– Махайте се – повторих сега малко по-тихо.

– Добре, добре... – Оправи шлифера си и допи виното. Беше елегантно облечен, в костюм, но без връзка, с тюркоазен копринен шал около врата, с идеално избръснато лице, старателно сресана и наглед добре запазена коса. По-късно щях да разбера, че тогава е бил малко над седемдесет. Беше личен мъж, който остарява красиво, в мир със себе си и явно в добро материално положение.

– Никога не съм виждал човек да реагира толкова бурно, като му кажат, че е писател. Това не само че не е обида, но не е и тайна, макар да не се хвалите. Та вие сте публикували онзи ваш *romanzo*, как се казваше... *Castello!* Купих си го в книжарница Морпурго в Сплит. Не е лош. Изоставили сте нашия малък славен език и – чудна работа – не сте написали нищо повече. Не върви на френски, нали? Пък и не може. Започнали сте да се занимавате с академична дейност. Похвално, но малко сухичко, *n'est ce pas**?

Спря, сякаш очакваше отговор от мен. След като не получи, рече:

– Добре. Виждам, че днес нямате настроение за разговор. Ще ви кажа само едно нещо. Имам една история за вас. Гореща тема.

* Нали? (фр.).

Намигна ми.

– Не ме интересува нито вашата история, нито вие, който и да сте – едва пророних. – Имам си достатъчно работа – посочих лаптопа на масата.

– Ах, да, *la lutte continue**! – и подигравателно повдигна леко дясната си китка.

В този момент пристигна Емили.

– Извинявай, че закъснях. – Погледна към Валтер. – Не си сам?

– Не. Господинът седна на масата ми.

– Хей, добре ли си?

Не откъсвах поглед от Валтер, който се изправи и сложи шапката си.

– Случило ли се е нещо? – попита Емили.

– Всичко е наред. Точно както трябва – каза Валтер и си тръгна.

– Кой беше той?

– Не зная – отговорих с облекчение. – Но толкова се радвам да те видя.

– Шикс! – прогърмя в този момент в цялото кафене.

Валтер стоеше на отворената врата. Всички се обърнаха към него.

– Може би ще искате да знаете, че през войната – изстреля, преди да изчезне – се запознах с баща ви.

* Борбата продължава (фр.).

2

Изпитах болка, докато си поемах въздух. Жегна ме познатият мирис. Нима е възможно? И след толкова години! Мирисът на края на далматинското лято. Времето минава, хората се появяват и изчезват, дори пейзажът се променя – кога от човешката ръка, кога от само себе си, но не и мирисите. С удара на вятъра ме спряха още там, на излизане от самолета. Останах така и затворих очи. Припреният пътник зад мен ме потупа по рамото. Тръгнах машинално подир останалите. Извадих френския си паспорт. Полицаят каза *hello*. Отговорих *hello* без желание да бъда нещо друго освен лицето от френските документи. *Welcome to Croatia*, добави. *Thank you*, отвърнах.

В средата на септември 2016 година новината за ликвидирането на Валтер Стиклер на далматинския остров шокира френската и международната общественост. „Анархистите и неокомунистите – нека ги наречем така, – подобно на Ислямска държава, призоваваха към армагедон, към катаклизъм, който накрая да доведе до социалната революция, която не успяха да осъществят през 60-те и 70-те години на XX век“ – говореше Джеймс Стивънсън, професор в Лондонското училище по икономика, специалист по левия екстремизъм и автор на първата книга за Владимир. „Дори бих добавил, че заплахата от тези групи е още по-голяма, защото нямат знаме, което да забият в някоя пустиня, нито търсят видима промяна на своите последователи. Мнозина от тях са сред нас, сърдити, отчаяни и най-сетне, след няколко десетилетия, готови за действие.“

Културните и медийните елити не подбираха думи, за да осъдят бруталното ликвидиране на човека, отворил ни очите за ужасите на една утопична идеология, която познаваше лично и дори я изповядваше през 60-те години, докато, проглеждайки, не

се отдалечи от нея в средата на 70-те. Природата на тази идеология, не спираха да повтарят, ни се разкри в концлагерите на ГУЛАГ и камбоджанските полета на смъртта – факти, толкова далечни за по-младите поколения днес.

Отговорността за ликвидирането на Валтер Стиклер се приписваше на съратниците на Владимир или на някоя от групите, тръгнали да отмъщават. Тайните служби месеци преди това бяха информирали съответните органи, че в средите на радикалната левица Стиклер е смятан за пряко отговорен за сътрудничество с държавния апарат, защото му помогнал – тепърва трябваше да се установява как – след три десетилетия неуспешно търсене да се добере до Владимир. Според тях историята с „отвличането“ и грешката при задействането на експлозива или пък умишленото му, самоубийствено взривяване е лъжа, която прикрива полицейската измама. Целта ѝ е била да се демонизира в очите на обществеността всяка форма на ефикасна съпротива и същевременно веднъж завинаги да се сложи край на легендата за смелия революционер, който и след оттеглянето си от публичния живот продължава да вдъхновява нови поколения. Да, Владимир беше от поколението Че, съзряло политически през онова столетие, Че без лице, но с ясен подпис.

Никой не пое отговорност за убийството на Стиклер. Разследването на хърватската полиция съвместно с Интерпол не доведе доникъде. Валтер Стиклер бе намерен мъртъв, носен от вълните, близо до далматинския остров, където имаше къща и където го бяха убили – това се потвърждаваше от трите огнестрелни рани по тялото му, нанесени може би седмица преди да открият трупа му. При вече разложеното тяло намерили документи, които недвусмислено доказвали, че принадлежат на Валтер Стиклер, 71-годишен френски гражданин. Балистичната експертиза заключила на технически език, че става въпрос за 9-милиметрови куршуми от пистолет „Валтер“, модел Р99. Експертите твърдяха, че това е любимата марка пистолети на международните престъпни банди, а и на терористичните групи.

През тези дни като обсебен следях всяка информация по случая. Защото, докато останалите спекулираха с неговия живот, с мнения за затворения му характер и почти аскетичния му начин

на живот, далеч от обществото и обективите на камерите, „в ярък контраст с високопарните френски интелектуалци, чиято гласовитост е обратнопропорционална на интелектуалната им дълбочина“ (по британски източници); докато се ровеха в произхода и жизнения му път, в „тази драма на столетието, която олицетвори“ (по френски източници); „като доказва моралния императив да се разчистим с миналото“ (по немски източници) и заключението, че „не е нужно особено въображение, за да се знае кой може да е бил човекът, роден като Валтер Стиклер през Втората световна война някъде в Европейския изток“ (по американски източници); докато всички следователно се опитваха да изяснят личността, стояща зад толкова авторитетното явление и дело, аз – твърдя това не от желание да си придавам важност, – само аз знаех или вярвах, че зная, кой всъщност беше Валтер Стиклер. И нещо повече: в онзи момент аз, само аз, повтарям, знаех кой всъщност беше Владимир.

През тези няколко месеца – от пролетта до лятото на 2016 година, т.е. преди оттеглянето на Валтер на Острова (ускорено заради споменатите заплахи), се запознах с него и после често се виждахме. Думата *приятелство* ще е твърде силна за характера на нашите отношения, чийто ритъм диктуваше той по непредвидим начин, по какъвто начин и влезе в живота ми. При няколко продължителни срещи, преди окончателно да се оттегли на Острова, той ми разказа живота си. Трудно ми беше да проумея причината да ми говори всичко това и тепърва развоят на събитията щеше да ми разкрие защо го направи и защо се изповяда тъкмо на мен.

Скоро започнах да пиша роман по разказаното, което едва ли би оставило някого равнодушен; „отличният литературен материал“, както заяви, сякаш сам ме подтикваше да го използвам. В момента, в който скицирах главата за отвлечането на Владимир, докато полицейският обръч се затягаше около сградата, в която се намираха, и малко преди експлозията да го погуби, вестта за убийството на Валтер ме зашемети. Скоро ме застигна още една изненада. Получих имейл от адвокатската кантора „Шупе и Шупе“ от Шибеник, с който ме канеха, както успях да прочета, останал без дъх, да отида час по-скоро в Далмация, за да се вземат решения по документите за имуществото на покойния

Валтер Стиклер и да се отдаде „последна почит“ на същия. Адвокатската кантора отговаряла за навременното изпълнение на завещанието на „трагично починалия“ и това трябвало да стане при най-строга секретност „с оглед на деликатната ситуация и според указанията на самия покойник“. Пристигането ми беше предвидено само за след няколко дни, а към електронното писмо беше приложен и самолетен билет за Сплит. Всички подробности, пишеше, щели да ми бъдат изяснени на място.

Адвокатската кантора „Шупе и Шупе“ бе изпратила на Сплитското летище такси, което да ме откара до Шибеник. Чакаше ме шофьорът с табелка *Mr Stiks*. И той ми каза *hello* и посочи към името. *Yes, that's me.** Добави, че не говори английски. Свих рамене. Направи жест да го последвам. Мълчаливо се возехме по склона към новата магистрала. Нямах я в моето детство. По пътя разпознавах островите в далечината, имената на селищата върху крайпътните табели и накрая, на излизане от магистралата – Пруклианското езеро пред нас. Влязохме в Шибеник, по чиито улици бях тичал толкова пъти като дете, бях се губил все едно в лабиринт и бях откривал всеки път нови проходи, в които се събираха котки, а понякога и някой и друг наркоман. Каква радост ме обземаше, когато се провирах в полумрака и излизах пред Катедралата, от която ме гледаха прочутите *глави* с пронизващи очи и счупени носове. Между тях – според легендата, запечатана в съзнанието ми – и главата на хубавата Елена, дъщерята на архитекта Юрай Далматинац, на която бащата лично счупил носа, за да я предпази от уроки и завист.

– Шупе – каза таксиджията и посочи с пръст господина, който неспокойно сновеше по кея в облак от тютюнев дим, пушейки трескаво, сякаш, представих си, продължава да се бори със силен глас в местния съд за метър земя на свой клиент от близко село. Театрална виртуозност пред публика, която не умее да я цени.

Шупе беше пълен, към шейсетгодишен мъж, който обилно се потеше, в костюм с вееща се раздърпана вратовръзка. Вятърът непрекъснато я отмяташе на гърба му. От слънцето се пазеше със

* Да, това съм аз (англ.).

сламена шапка и черни очила. В другата си ръка носеше дипломатическо куфарче. Когато таксиджията натисна клаксона, Шупе, сякаш ударен от ток, вдигна високо във въздуха двете си ръце.

– *Welcome to Dalmatia!* – провикна се към мен. – *Did you have a nice...?**

– Няма нужда да говорим на английски – казах.

– А, наш ли си?

– Да. Наш съм – потвърдих.

– Ами че тъй кажи бе! Майната му на *инглиша!* – Притича да оправи сметката. – Само да платя на човека.

И докато се наслажда на гледката от Мандалина през входа в канала Св. Анте до Мартинска и по-нататък към Моста и Заливчето, доприпка при мен. Изведнъж смаяно се заоглежда.

– Къде ти е куфарът, бе, човек?

– Само с тази раница съм.

Както беше изненадан, окопоти се и възкликна по същия приповдигнат начин.

– Нормално. За к'во ти е багаж? Да тръгваме!

Последвах го, като едва успях да вървя в крак с него. За въздебел човек пердашеше бързо напред, изваждайки нова цигара и запалка от джоба си. После внезапно спря така, че почти се блъснах в него.

– Ооо... – изпусна първата струйка дим, изгубен в никотиново блаженство, от което го сепна неприятна мисъл. – Пушиш ли? – попита драматично. Не изчака отговора ми. – Аз не мога без тютюн. Влез ми в положението!

Кимнах и Шупе ме почерпи с една от своите, съдейки по дългите въздишки на наслада, очевидно вълшебни цигари „Уолтър Улф“. После пак рязко се обърна и почти се затича:

– Давай малко по-бързо, не се туткай! Корабът ще ни избяга.

Същият стар ферибот, който някога ни разкарваше по архипелага, още бе в движение. Тогава на него се събираха хиляди бригадири от цяла Югославия на път за летните бригади на Острова.

* Добре дошли в Далмация! Приятно ли...? (англ.).

Нарекох този бряг архипелаг, което не е вярното определение за плетеницата от устия, средновековен град, езера, разделени брегове, дълбоки заливи, канали, морски укрепления и броеницата от полуострови и острови или само шръкнали от морето скали, върхове на подводни хълмове, от които привечер присветват зелените и червените светлини на фаровете. За мен той винаги ще си остане летният архипелаг на детството, който до четиринайсетата си година кръстосвах от юни до септември. Баща ми управляваше лодката, не спираше да търси неоткрити кътчета, вечно омаян от цветовете, винаги готов да ме поведе към скрити зад гъстите борове пещери, да търсим заслони сред изоставени маслинови горички, останки от заседнали корабчета или напуснати убежища на отшелници. Потеклото на мама ни свързваше с тази земя, която той прегърна като своя въпреки корените си, стигащи дълбоко в Средна Европа по бреговете на нейните реки. Имахме си две семейни царства, това, средиземноморското, и другото, скрито зад динарските планини, едното – на морското ниво, другото – шестотин метра над него, между планински вериги. Беше благодатно отечество. Сега земята беше същата, но то бе изчезнало с войната. Тя първо връхлетя архипелага, а после и нашия „зимен дворец“, както наричахме Сараево.

Докато фериботът навлизаше в Канала, Шупе донесе кафе.

– Извинявай за бързането. Ще ти обясня всичко, когато пристигнем. Така е пожелал господин Стиклер.

При това първо споменаване на Валтер Стиклер той изтръпна. Сложи ръка на устата си.

– Мани, мани, страшна работа.

Бързо се съвзе, все пак беше професионалист, който си вършеше работата. Пооправи костюма си и се опита да обуздае вратовръзката. След няколко минути продължи да говори с невероятна скорост, сякаш се опитваше да пробие звукова бариера и на езика, и на разбирането.

Шупе беше човек от миналото – това бе ясно. Истински антипод на новите предприемчиви адвокати, макар да се опитваше да им подражава, като от време на време поглеждаше смартфона си, който очевидно го затрудняваше. Произхождаше от семейство на

местни партийни големци. („Червена буржоазия, нали разбираш. Баща ми – партиец, директор и т.н. Майка ми – преподавателка по хърватски в Средното морско училище.“) Захванал се с адвокатлък в родния си град след дългогодишно следване в Загреб. („Родителите пращат мангизи, една мацка, втора мацка, капучино в Триест и такива простотии и задлъжнях, мамка му... Тъй че не издържах повече горе.“) През първите години работата вървяла добре („Виж, като знаеш къде трябва да почукаш, всичко се урежда, нали.“) Войната прекъснала всичко. Мобилизирали го, през цялото време седял в Бюрото по отбрана и решавал „правни“ въпроси. („Както виждаш, не съм някакъв *Рамбо*.“) След войната не било лесно отново да стъпиш на краката си. („Нова система, нови правила, нови големци... Учй децата, угаждай на жената, забогатявай, как ще насмогнеш с всичко.“) Но „сега е по-добре, седя по цял ден в кадастъра и ровя ли ровя... Чия прабаба е оставила обор сред някакви чукари на трийсетина къде живи – къде умрели наследници, а те сега искат да го продадат на англичани, но тъй че един друг да се прецакат! Ето с какво се занимавам, мой човек“. А после отново се сети, ужасен:

– Леле, стига съм говорил за себе си. Ти сигурно искаш да ме питаш нещо. Давай.

– Да. Имам един въпрос. Кой е другият Шупе?

– Моля?

– „Шупе и Шупе“, нали? Така се нарича адвокатската кантора.

– А-а, това ли? – махна с ръка. – Виж какво, направих го, за да изглежда по-модерно, разбираш ли? Уж като в Ню Йорк, традиция, фемели бизнес... Надявах се оня мой тиквеник, синът ми, да завърши университета. Ама ядец! Ей го, пуска музика в „Хасиендата“. Една дискотеката там, над Водице. Не ме питай нищо.

Не исках да му кажа, че я зная, защото я имаше и преди войната.

– Артист, моля ти се! Не ми се говори! – продължи огорчено. – А дъщеря ми завърши право, евала, и дори си взе държавния изпит. Работим заедно, не зная какво щях да правя без нея. Ама се ожени, та вече не е Шупе. А някак ми е тъпо кантората ми да се нарича „Шупе и Пивац“*. Ще ми се смеят хората. Няма сми-

* „Пивац“ на хърватски значи петел.

съл, разбираш ли? Така си остана „Шупе и Шупе“ с онова отдолу, подчертаното... *от 1983*. Да се знае!

Шупе изведнъж млъкна, загледан в морето, изгубен в мисли за своята борба. Неочакваната пауза ме върна към ситуацията, в която се намирах, и към въпроса как изобщо се стигна дотам да се срещна с този човек на този толкова познат и любим ферибот, който междуременно бяха преобоядисали няколко пъти и бяха сменили името му.

Валтер се появи отново в живота ми само няколко дни след срещата в „Базил“. Почувствах смесица от гняв, възбуда, паника, но и любопитство, когато го видях да седи и да чете вестник в ъгъла на любимото ми кафене на „Сен Мартен“, където идвах да пия еспreso и да чета. Естествено, не се изненада, като ме забеляза. Само спокойно затвори вестника си („Фигаро“) и ми предложи стол.

– Тук все пак ще можем да поговорим. Миналия път беше доста шумно... и изнервящо, нали?

Седнах мълчаливо и продължих да го наблюдавам изпитателно и иронично, леко повдигнал брада.

– Разбирам, че всичко това е шок за вас. И аз щях да се вбеся. Все пак ще ви помоля само за едно нещо.

– За какво?

– Да ме изслушате. Само толкова.

– Защо аз?

– Ще узнаете или сам ще разберете.

– А ако не искам?

– Какво наистина искаме и какво всъщност не искаме... Не е лесно да знаем. За да ви улесня, предлагам ви прост метод: вие само да слушате. Ако искате да зададете въпрос, спокойно го направете, но и това няма да се наложи. Съгласен ли сте? Вярвайте ми, предлагам ви... *злато*.

Мълчах.

– Добре. Известно ми е кои въпроси се въртят в главата ви. Да започнем с един от тях, може би по-лесния за вас. С първите два, свързани с това кой съм аз и каква е връзката ми с Владимир.

*Commençons par le commencement**, както казват нашите французи. Съгласен ли сте?

Продължавах да мълча.

– Или може би не от самото начало.

Сега вече можехме да видим Острова – зелен, покрит с гъста борова гора. Фериботът му носеше всичко необходимо – хора, хранителни продукти, цимент или закупени мебели и домакинска техника. Когато приближим, островитяните ще започнат да излизат от къщите и уличките, за да посрещнат кораба, по чиито акостирания измерват времето. Имах чувството, че някъде на него ще зърна баща си и майка си, наведени над огражденията, такива, каквито бяха преди двайсет и пет години, още млади. Или внезапно ще нахълтат бригадири със зелени ризи и пъстри шалове, които криеха непозната за мен йерархия, после ще се втурнат на Острова като негови летни колонизатори, ще построят палатки и бараки, ще настанят малката си армия, ще прочистят тесните пътища и козите пътеки, ще маршируват в строй, ще се сприятеляват с връстниците си от отдалечените краища на общата страна, ще се напиват с евтино тоукашно вино и ще се влюбват под звуците на раздрънкани китари. Те никога не забравиха архипелага, където и да се намират днес. Със същия този ферибот за първи път на Острова пристигнал и Валтер Стиклер. Бил на седемнайсет години.

Моторите изключиха и сега просто се плъзгахме в пристанището. Зад себе си чух учестено дишане. Шупе сложи ръка на рамото ми.

– Слушай, приятелю – рече. – Трябва да ти кажа нещо.

– Така ли? Какво?

– Свързано е със завещанието – гледаше ме сериозно, без да маха ръка от рамото ми.

– Кажете, Шупе.

– Има още един човек.

Фериботът прилепна странично пълтно до кея. Краткият удар премина през него и залюля пътниците.

* Да започнем отначало (фр.).

А. Островът

Фериботът прилепна странично плътно до кея. Краткият удар премина през него и залюля пътниците. От горната палуба се чу възторжено *Ура!* Бригадирските отряди развълнувано се готвеха за слизане, докато групи от загорели младежи, чийто престой на Острова тъкмо бе завършил, търпеливо чакаха да се качат. Фериботът щеше да ги върне на континента и после щяха да продължат с влак от Шибеник през железопътните възли (Перкович, Книн, Плоче...) до техните републики, покрайнини, градове и села. Докато фериботът бе още на пристанището на Шибеник, Валтер се провря през вътрешността му, слезе един етаж по-надолу, където обикновено се събират пътниците в зимни дни, за да се скрият от бурята, и се настани в най-отдалечения ъгъл. Не му пречеше нито горещината в трюма, нито шумът на корабните машини. Важното беше да остане сам. Отново отвори книгата „Митът за Сизиф“.

*Има само един-единствен действително сериозен философски проблем – самоубийството. Да преценим дали си струва, или не, да бъде живян животът, означава да отговорим на основния въпрос на философията.**

Книгата му подари директорката на Сараевския център за изоставени деца Ержебет Кон. Беше издадена насоро в превод на Неркез Смайлагич и с послеслов на Ваня

* Този и останалите цитати от „Митът за Сизиф“ са в превод от френски на Пенка Пройкова, Веселин Пройков. Варна: Андина, 1982.

Сутлич от сараевското издателство „Веселин Маслеша“. Ержебет първо му даде книгата да я прочете внимателно, а после му каза, че ще прекара лятото на Острова.

– На Острова ли? – попита.

– Да, в младежки лагер.

– Защо? – не му беше ясно.

– Защото е добре за теб. Пригответи се. Тръгваш в дургиден с нощния влак. Без възражения.

Ержебет беше човекът, когото Валтер познаваше най-отдавна в живота си, т.е. откакто се помни. Онова, което не помнеше и което удостоверяваха документите, бе, че бил предаден на тази институция през 1945 година. Ержебет Кон била назначена за директор на Центъра за изоставени деца и сирачета. Тя бе подписала приемането на детето. То ѝ било връчено от капитан Валтер Щиклер. Точно така се казваше и детето – Валтер Щиклер, въпреки че нямаше никаква кръвна връзка с този човек. „Аз ти дадох неговото име и презиме. Защо да ти измислям друго? Валтер Щиклер си е съвсем добро име и презиме.“ Капитан Щиклер го намерил при операция за освобождаването на страната в изоставен вагон на някаква местна гара. Каза му, че знае само – защото го била попитала, когато предал детето, – че Валтер Щиклер бил родом от Виена. Като нея се борил в партизански отряд и дори станал капитан. „А това е нещо, Валтер. Повечето от твоите другари не знаят нито чии са, нито къде са намерени, нито кой ги е намерил.“ След краткия разговор Валтер Щиклер продължил със своята част. Никога след това не научила нищо повече за него. Интересен човек, помислила си тогава. Учудила се, когато нарекла малкия с неговото име и презиме. Взела решението на момента. Каза му: „Вие сте го намерили. Вие сте го спасили. Не се знае какво ще стане с вас. Войната все още продължава. Нека носи вашето име. Ако ви се случи нещо, нека поне името ви да живее.“ Благодарил ѝ и тръгнал. Учудила се, когато и на другия ден си мислила за него.

Така Валтер Щиклер станал човекът, най-близо до бащата, който сирачето Валтер Щиклер някога щяло да знае. Ержебет пък била най-близо до майката. Била добра с него, макар и не повече, отколкото с другите деца. Строга и внимателна. Еднаквото отношение към всички като че ли била нейната лична идеология, а те – делото на живота ѝ за утрешното общество. „Вие сте бъдещето“ – кънтял гласът ѝ със забележим унгарски акцент през трапезарията на Центъра, преминавайки между сънените глави на сирачетата от войната. „Вие сте бъдещето, защото нямате корени.“

През целия път до Шибеник беше неспокоен. Бригадирите бяха шумни и щастливи, че отиват на море, а пренесената тайно ракия, дрънкането на китара и принуждаването да участва в компании направиха пътуването непоносимо от самото начало. Търсеше място, където да се скрие, но влакът беше претъпкан. Накрая единственото решение беше да се затвори във вонящия клозет, за да може, друсайки се, да чете.

Самоубийството винаги е било разглеждано като социално явление. Напротив, тук преди всичко става дума за връзката между индивидуалната мисъл и самоубийството. Подобна постъпка се подготвя в дълбините на сърцето, както и една велика творба. Дори човек сам не я съзнава. Някоя вечер той стреля или се хвърля във водата.

„Стреля или се хвърля във водата“, изрече наглас, развълнуван от прочетеното. Влакът профуча през Парзич. Валтер трескаво четеше, вдълбочен или по-точно казано, потъвайки в пасажите, от които изреченията отекваха като изстрели от картечница.

...в една вселена, внезапно лишена от илюзии и светлина, човек се чувства чужденец. Това изгнание е безнадеждно, понеже е лишено от спомените за изгубеното отечество или от надеждата за обетована земя.

Валтер свали прозореца. Влакът отмина по тесно-линейния път през Ращелица и се насочи по нанагорнището на Иван до стария тунел. Изгубеното отечество? Обетована земя? Само мракът на планината. Вечната нощ на тунела. Но Камю имаше отговор и на това (Валтер щеше да го открие след спускането, след Кониц, пред Ябланското езеро).

Какво е всъщност абсурдният човек?... Убеден в своята премерена свобода, в своя бунт без бъдеще и в своето мимолетно съзнание, той продължава да се лута във времето на своя живот. Там е неговата нива, там е неговата работа, която той не подлага на никаква преценка извън своята.

Прочете няколко пъти този фрагмент, който се плъзна в сърцето му като семе, посято в рохка пръст. Преди разсъмване, изтощен физически, но умствено прероден, се върна в купето. Едва се промъкна между прегърнатите бригадири и бригадирки, налягали по седалките и пода. Когато най-сетне се добра до прозореца, не можа да откъсне поглед от херцеговинския пейзаж, който постепенно изплуваше от мрака. Наистина в една вселена, внезапно лишена от илюзии и светлина, човек се чувства чужденец. Това изгнание е безнадеждно. От тези тежки мисли, притискащи ума на младия човек, който току-що бе приел абсурда, го сепна тих сигнал – пукане на пръсти, – отправи го негов връстник от отсрещната седалка. Валтер го погледна. Младежът, на чийто skut спеше момиче, му намигна. На Валтер не му беше ясно какво иска. Младежът посочи с поглед ръцете си, които разкопчаваха блузата на момичето. Валтер му даде знак с ръка да не го прави. Като продължаваше да се усмихва, младежът разтвори блузата. Пред Валтер се разкриха големи гърди, стегнати в сутиен. Като продължаваше да го гледа, със сръчните си пръсти извади от сутиена гърдите на момичето, което едва-едва